

Sander Govaerts, Tongerse soldaten in de slag bij Waterloo, 18 juni 1815 (gepubliceerd in *De Bulletin. Verzameling van opstellen over Tongeren en omgeving* (2017) 155-199).

Het verhaal van de slag bij Waterloo, één van de keerpunten in onze geschiedenis, is algemeen bekend. Te midden van de velden nabij het dorp Mont-Saint-Jean onderneemt Napoleons leger meerdere, doch uiteindelijk vruchteloos gebleken, pogingen Wellington's leger te verslaan. Bij het vallen van de avond duikt een Pruisisch leger onder leiding van veldmaarschalk Blücher op de rechterflank van het Franse leger op en bezegelt Napoleons lot. Veel minder bekend zijn echter de wedervaren van een handvol Tongerse soldaten tijdens deze gebeurtenissen. Het is hier niet de bedoeling diep in te gaan op de rol van zeven Tongerse officieren, waarvan Marie Michel Balthazar de Tiecken ongetwijfeld de bekendste is, maar wel op de achtergrond van tweeënveertig Tongenaren (in de zin van de huidige gemeente Tongeren) die in 1814-1815 als soldaat of onderofficier in het Nederlandse leger dienden.¹

Op 18 juni 1815, de dag dat de slag bij Mont-Saint-Jean (Waterloo) werd uitgevochten maakte het huidige België immers deel uit van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Op de schoolbanken wordt leerlingen nog altijd aangeleerd dat Willem I, net als zovele andere Europese monarchen, in 1814 de (politieke) klok wilde terugdraaien. Er wordt dan ook ineens bij verteld dat dit uiteindelijk mislukte. In het geval van de Nederlanden moest koning Willem een relatief progressieve en liberale grondwet accepteren. Er wordt echter maar al te makkelijk vergeten dat Willem I ook op militair vlak het Ancien Régime wilde herstellen. In plaats van een leger dat bijna volledig uit dienstplichtigen bestond koos hij in 1814-1815 voor een regulier leger dat uitsluitend uit vrijwilligers zou bestaan en ondersteund zou worden door een militie van dienstplichtigen. Dienstplicht voor deze militie zou echter beperkter zijn dan in de Franse tijd: slechts één procent van de bevolking werd opgeroepen.²

De meeste historische studies schuiven de wet Jourdan-Delbrel van 1798 of de *lèvee* en *masse* van 1793 gemakshalve naar voor als het breukmoment tussen de 'huurlingenlegers' van het ancien régime (bestaande uit vrijwilligers, ongeacht hun geografische herkomst) en de 'moderne' negentiende eeuw (met nationale legers bestaande uit dienstplichtigen). In praktijk is deze visie te simplistisch, omdat zowel de Franse en Nederlandse koningen in 1815-1818 een poging ondernamen naar de beroepslegers van voor de Revolutie terug te keren. Om redenen die later in dit artikel uit de doeken zullen worden gedaan moesten zij hun inspanningen al snel staken en kozen nu definitief voor een kadermilitieleger. Een kadermilitieleger is een leger dat uit dienstplichtigen bestaat die slechts enkele jaren dienen en omkaderd worden door lang dienende beroepsmilitairen die al dan niet vrijwillig in het leger zijn getreden.³

Onze studie begint bij de Geallieerde invasie (of bevrijding) van onze gewesten, in december-februari 1813-1814. Na hun nederlaag in de slag bij Leipzig trokken de Franse legers zich stap voor stap richting het oude Frankrijk terug, doch telkens omvangrijke garnizoenen achterlatend op strategische punten. Het Franse garnizoen van Maastricht werd bijvoorbeeld sinds eind januari door Geallieerde troepen geblokkeerd totdat ze zich op 19 april overgaven. Belangrijk voor het verloop van de gebeurtenissen is dat in grote delen van het huidige Nederland de bevolking spontaan, of op aanzetten van de Nederlandse prins van Oranje tegen het Franse gezag in opstand kwam. In onze gewesten gebeurde dat nauwelijks, maar omgekeerd stak ook bijna niemand een vinger uit om het Franse gezag te verdedigen. Deze passieve houding zorgde er in niet onbelangrijke mate voor dat de Geallieerde Grootmachten de 'Belgische' bevolking met wantrouwen bejegende.⁴

In praktijk werd in begin 1814, op het moment dat Napoleon op meesterlijke wijze de Geallieerde invasiemachten van zich af wist te slaan, de Zuidelijke Nederlanden, het huidige België en aangrenzende gebieden (Luxembourg, Nederlands-Limburg), voorlopig verdeeld tussen Oostenrijk en Pruisen. Oostenrijk kreeg alle gebieden ten westen van de Maas en Pruisen alle gebieden ten oosten. Deze indeling kwam echter helemaal niet overeen met de oude Franse departementale indeling en Pruisen heeft met name geprobeerd het hele departement Nedermaas (het huidige Belgisch en Nederlands Limburg) in te lijven. Om alles nog ingewikkelder te maken eiste Willem I de strategische vesting Maastricht en de oude

Staatse gebieden in de omgeving op.⁵ Nu probeerden deze drie mogendheden, meer om hun gezag uit te drukken dan om daadwerkelijk in militaire noden te voorzien, troepen in de door hun beheerste gebieden te lichten. Deze troepen zouden uit vrijwilligers bestaan die net als in het ancien régime met premies werden beloond. Aangezien Tongeren nominaal onder Oostenrijk viel zou men verwachten dat het leeuwendeel van de vrijwilligers in deze eenheden terecht kwam, maar niets is minder waar. Niet alleen werden gedurende deze rekruteringspraktijken afgesproken grenzen doelbewust overschreden, de oorlog met Frankrijk was in deze periode nog in volle gang. In praktijk kunnen we dus Tongenaren in de rangen van alle betrokken partijen terugvinden.

Oostenrijk richtte in maart 1814 een zogenaamd Légion Belge op in de door hen beheerste gebieden. Dit legioen zou bestaan uit vier infanterieregimenten (genaamd Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en Namen), één cavalerieregiment (later twee), een artillerie en gendarmerie afdeling. Aangezien er alleen gegevens betreffende de manschappen beschikbaar zijn op het moment dat zij in Nederlandse dienst overgaan (1 augustus 1814) dienen wij voorzichtig te zijn met de interpretatie van de gegevens, maar het is toch mogelijk een algemene lijn te trekken. Het aantal Tongenaren dat zich bij het Légion Belge aansloot lijkt zeer laag te zijn: in de stamboeken (de registers van de eenheden waarin zij gegevens met betrekking tot hun manschappen noteren) van het Nederlandse leger zijn slechts drie mannen terug te vinden die één van deze eenheden gediend kunnen hebben (Christiaans, Jaquet en Tilquin). Een van hen diende bij het 35ste regiment jagers en had als sergeant bij het vrijkorps van Vlaanderen gediend (de voorganger van deze eenheid). De overige twee dienden bij het 36ste bataljon jagers. Deze eenheid werd in augustus 1814 te Hasselt gevormd uit het regiment jagers van de Neder-Rijn, dat door de Pruisen werd opgericht, het derde infanterieregiment van het Légion Belge en een deel van het regiment jagers van Perez (een Waalse eenheid van het Nederlandse leger). Aangezien het stamboek van het regiment jagers van Perez geen enkele Tongenaar vermeldt en er geen aanwijzingen zijn dat iemand uit het huidige Belgisch Limburg bij deze Pruisische eenheid heeft gediend, blijft het derde infanterieregiment van het Légion Belge als enige mogelijkheid over. Het is bovendien zeker dat Charles-Antoine de Bieberstein uit Tongeren als onderluitenant bij deze eenheid, die in Namen was gestationeerd, diende.⁶

Het geringe aantal manschappen uit Tongeren (en het huidige Belgisch Limburg in het algemeen) in de rangen van het Légion Belge kan verklaard worden door de beperkte interesse die de Oostenrijkse regering voor onze gewesten in het algemeen koesterde. Het ontbrak het Légion Belge werkelijk aan alles: wapens, kledij, huisvesting en soldij. In deze omstandigheden is het niet verwonderlijk dat desertiegraad zeer hoog was en dat het animo om dienst te nemen snel daalde. Hier komt nog eens bij dat het huidige Belgisch Limburg een relatief dunbevolkte provincie was, waardoor de rekruteurs voor het Légion zich liever op Brabant, Vlaanderen en Henegouwen richtten. De Pruisen verging het overigens niet veel beter: de manschappen van het regiment van de Neder-Rijn bestonden voornamelijk uit Duitsers, eerder dan mannen afkomstig uit de gebieden ten oosten en zuiden van de Maas. Desertie uit deze eenheid evenaarde die van het Légion Belge ook met gemak. De Pruisische gendarmerie die in 1814 hun Franse tegenhangers moesten vervangen, konden echter wel op meer succes rekenen. De broers Arnoldus en Jean Paul Zezembrouck sloten zich hierbij aan. Zij hadden eerder in het Franse leger gediend.⁷

Uiteindelijk bleken de meeste Tongenaren in 1814 bij het nieuwe Nederlandse leger te hebben dienstgenomen en dit aantal zou alleen nog maar stijgen, na de officiële inlijving van onze gewesten in het nieuwe koninkrijk der Nederlanden. De eenheden waarbij deze soldaten dienden waren echter zeer divers, wat de chaotische situatie op dat moment weerspiegelt. Op de eerste plaats zijn er diegenen die in Franse eenheden dienden die in het huidige Nederland gestationeerd waren en die naar het nieuwe gezag overliepen eerder dan hun oude meesters naar Frankrijk te volgen (Christiaans, Dery, Olivier). Daarnaast is er het zogenaamd Oranje-Legioen, een eenheid die in Pruisen werd opgericht uit Nederlanders die in het Franse leger dienden en door het Pruisisch leger krijgsgevangen waren genomen. Ook veel Vlamingen claimden het Nederlanderschap om zo hun vrijheid te bekomen (Busquet, Dubois). Het hoeft geen betoog dat veel van deze vrijwilligers bij de eerste de beste

gelegenheid het leger wilden verlaten. De twee Tongerse vrijwilligers zijn wat dit betreft uitzonderingen. Tot slot namen een aantal mannen bij het nieuwe regiment Luikerwalen dienst.

Eerder werd opgemerkt dat Willem I het militaire systeem van voor de Revolutie (1795 voor Nederland) wilde herstellen. Dit betekende ook de heroprichting van eenheden bestaande uit buitenlanders (Zwitsers, Duitsers en ‘Walen’). Walen is van de zestiende tot de achttiende eeuw een algemene term voor soldaten uit de Zuidelijke Nederlanden en verwijst dus niet noodzakelijk naar het Franstalige gedeelte van het huidige België. Het oude Staatse leger had tot 1795 een aantal Waalse eenheden op de soldijrol, die voor een groot deel in het prinsbisdom Luik werden gerekruteerd. We kunnen aannemen dat prins Willem deze traditie wilde herstellen en in één klap zijn invloed in diezelfde regio uitbreiden. Op 17 februari 1814 gaf hij aldus opdracht een regiment Luikerwalen van twee bataljons op te richten en op 3 maart werd de organisatie hiervan toevertrouwd aan lieutenant-kolonel Michel-Jean Vander Maesen, van de bekende Tongers-Maastrichtse familie. Deze eenheid werd ook vrijwel onmiddellijk ingezet bij de blokkade van Maastricht, een daad die vooral een symbolisch belang had en de Nederlandse aanspraken op deze vestingstad kracht moest bijzetten. Negen Tongenaren namen bij deze eenheid dienst, de toestroom stakte echter toen de eenheid eind november 1814 naar Leuven werd overgeplaatst. Hierbij passeerden zij kort in Tongeren.⁸

In de zomer van 1814, ten gevolge van het Congres van Wenen, kwamen al deze verscheidene eenheden (behalve de Pruisische gendarmerie, want Pruisen weigerde zijn gebiedswinst zomaar op te geven) onder Nederlands gezag te staan. Vanaf 1 september kregen al deze eenheden ook een uniforme nummering en eenzelfde organisatie opgelegd. Zij werden tevens verdeeld in ‘Zuid-Nederlandse’ en ‘Noord-Nederlandse’ eenheden om de eenheid van het nieuwe koninkrijk te benadrukken. Het oude regiment Luikerwalen werd nu bijvoorbeeld het 3de (Zuid-Nederlandse) infanteriebataljon van linie. Het dient echter benadrukt te worden dat de Zuid-Nederlanders zelf, ook in Nederlandstalige gebieden zoals Tongeren, stevast over ‘les troupes belges et hollandais(es)’ spraken. Twintig jaar van Franse administratie hadden zijn sporen nagelaten. Deze gezag wisseling had ook als voordeel dat de soldaten nu eindelijk voldoende wapens en uniformen kregen en ook regelmatig soldij ontvingen. Er werd tevens een algemeen wervingsdepot te Brussel opgericht dat voor alle Zuid-Nederlandse eenheden moest rekruteren. Mogelijk zijn twee Tongerse soldaten op deze manier bij het 1ste bataljon van linie (het oude regiment Brabant van het Légion Belge) terechtgekomen. Dit neemt echter niet weg dat een aantal mannen uit Tongeren zich bij Noord-Nederlandse eenheden bleef aanmelden. Dit houdt mogelijk verband met de nabijheid van Maastricht als garnizoensstad alsook de verbondenheid van bepaalde dorpen (zoals Rutton) met het Nederlandse gezag.⁹

Als we nu naar de Tongerse soldaten die in 1814-1815 deel uitmaakten van het Nederlandse leger in hun geheel kijken, valt op hoe weinig onder hen krijgsvaren genoemd kunnen worden. Nu is het aannemelijk dat in de lente en zomer van 1814, wanneer de meeste dienstplichtigen nog altijd in het Franse leger strijden, men vooral een beroep moet doen op mannen die om welke reden dan ook niet (meer) in het Franse leger zijn ingelijfd. Ook is er twintig jaar bijna continu oorlog gevoerd en sinds 1798 hebben enkele honderden mannen uit de gemeente Tongeren het Franse leger verwoegd. Men zou kunnen stellen dat het rekruteringspotentieel is uitgeput. Maar, de overlevenden van Napoleons veldtochten keerden vanaf de Franse terugtocht uit onze gewesten en vooral vanaf de herfst van 1814 langzaam terug naar hun geboortestreek. Hoe komt het dat slechts een fractie van deze mannen zich bij het nieuwe Nederlandse leger (vrijwillig) aansloot? Natuurlijk verwoegden veel dienstplichtigen het leger tegen hun zin en het valt dan ook te verwachten dat zij hun diensttijd niet zouden verlengen, maar tegelijkertijd lijkt er ook veel weerstand tegen het nieuwe Nederlandse gezag te hebben bestaan. Een laatste en zeer belangrijke factor is ook dat de meeste soldaten, ook de beroepssoldaten van het ancien régime slechts enkele jaren dienen.¹⁰

Onder de tweeënveertig vrijwilligers voor het nieuwe Nederlandse leger bevonden zich ook drie veteranen die lang voor de invoering van de dienstplicht in het leger waren getreden. Het gaat om twee onderofficieren (Olivier, Louwet) en één soldaat (Dery) die in

het Staatse leger hadden gediend. Daniel Louwet was op het moment van zijn intrede in het Nederlandse leger aan zijn dertigste dienstjaar begonnen en was waarschijnlijk niet meer in staat actieve dienst te verrichten. Hij diende sinds 1811 in een veteranencompagnie en werd in die hoedanigheid ook in het Nederlandse leger ingelijfd. Hubert Dery had zijn loopbaan bij de Bataafse infanterie in 1805 vroegtijdig onderbroken en was naar het burgerleven teruggekeerd. Hij nam in 1811 opnieuw dienst bij de Franse kustartillerie in Friesland, een militie die de Atlantische kust van een Engelse invasie moest behoeden. Hij had zich in december 1813 opnieuw aangemeld bij de Nederlandse infanterie. Guillaume Olivier uit 's Herenelderen, tenslotte, kan de meest uitgebreide dienststaat van allemaal voorleggen: hij nam in de jaren '90 van de achttiende eeuw dienst bij het regiment mineurs in Maastricht. Dit is een eenheid die zich specialiseerde in belegeringsoorlogsvoering en dan nog vooral het aanleggen en onderhouden van ondergrondse mijngangen. Deze gangen werden gevuld met explosieven om vijandelijke muren te doen instorten. Het opmerkelijke aan zijn carrière is dat hij de verschillende regimewisselingen in onze streken van op de eerste rij meemaakte, want hij diende zowel bij de belegering(en) van Maastricht in 1793(-1794) als in 1814. Ook liet hij niet zonder trots noteren dat hij de gehele Russische veldtocht van Napoleon meemaakte, van de oversteek van de Memel tot de terugtocht over de Berezina. Interessant detail is hier dat hij mogelijk een belangrijke rol heeft gespeeld bij het (gedeeltelijk mislukte) plan het Kremlin op te blazen. Zijn functie als sergeant van de mineurs zal hem zonder twijfel gekwalificeerd hebben als een specialist in explosieven.

Overigens is de notering van dienststaten door de schrijvers van de Nederlandse stamboeken niet altijd even nauwkeurig gebeurd. Zij moesten letterlijk de gegevens van een paar duizend soldaten noteren, soldaten die vaak al snel weer deserteerden en wiens verklaringen niet altijd te controleren waren. Los daarvan waren sommige schrijvers gewoon plichtbewuster dan anderen: het stamboek van het 8ste regiment (Belgische) huzaren is bijvoorbeeld bijzonder summier en in het Frans ingevuld. Ten minste twee Tongenaren lijken ook van de gelegenheid gebruik te hebben gemaakt om hun dienststaat indrukwekkender te maken dan ze in feite was. Daniel Blonden, een veteraan van de Franse jagers te paard die door de Russen werd krijgsgevangen genomen beweerde bijvoorbeeld 'trompetter majoor' (hoofd van alle trompetters in een cavalerieregiment) bij de kozakken te zijn geweest. Alleen hadden de Russische kozakken geen trompetters. Theodoor Hubar, beweerde dan weer dat hij als trompetter bij het tiende regiment Franse jagers te paard had gediend sinds 1794. Hij verzong er zelfs de bijhorende campagnes bij. In feite was hij pas in 1800, als vrijwilliger, in dienst getreden bij het derde regiment Franse huzaren. Het is wel mogelijk dat hij zijn diensttijd eindigde bij voornoemd regiment. In Hubar's geval werd de leugen mogelijk gemaakt door het feit dat zijn eenheid, het 8ste regiment huzaren, zijn dienststaat niet noteerde. De schrijver liet zelfs na aan te geven dat hij trompetter was. Het is pas toen Theodoor niet meer in staat was actieve dienst te doen en in 1819 naar het garnizoensbataljon in Luxemburg overging, dat men de moeite nam zijn eerdere dienst te noteren.

Dat Theodoor Hubar het Franse leger en meer specifiek een huzareneenheid vervoegde is zeker geen toeval. Tongeren telde het hoogste aantal vrijwilligers voor het Franse leger uit heel Belgisch Limburg en de meeste van hen vervoegden de huzaren. Over het algemeen stond Tongeren bekend als een zeer Fransgezinde stad. Huzaren komen oorspronkelijk uit Oost-Europa en vervoegden het Franse leger al op het einde van de zeventiende eeuw (Jean Pierre Daremberg uit Tongeren was één van hun luitenant-kolonels), maar tot op het einde van de achttiende eeuw bleef men ze als iets exotisch beschouwen. Nog in 1794 noteert notaris Dawans dat Jacob Joseph Winckelsels uit Tongeren heeft dienst genomen bij een nieuw korps Hongaren in dienst van de Staten- Generaal (het regiment huzaren van Timmerman). Het is pas tijdens de Franse Revolutie dat de huzaren zich profileren als echte durfballen in prachtige uniformen. Generaal Lasalle bijvoorbeeld, die naam maakte als huzarencommandant, wist in 1806 door pure bluf een Pruisische vestingcommandant met een veelvoud aan manschappen en kanonnen te overtuigen zich over te geven. Hij zou ook gezegd hebbend dat iedere huzaar die ouder wordt als dertig een lafaard was. Hij stief zelf tijdens de slag bij Wagram in 1809, vierendertig jaar oud.¹¹

Ook als men naar het geheel van eenheden kijkt waarin soldaten uit de huidige gemeente Tongeren in dienden, valt de oververtegenwoordiging van de huzaren (met vijf soldaten) op. Men moet bedenken dat er zeven cavalerieregimenten waren (vier Noord-Nederlandse en drie Zuid-Nederlandse) die op basis van vrijwillige inlijving rekruteerden. Het vijfde regiment lichte dragonders, een andere Zuid-Nederlandse eenheid, telde eveneens vier Tongenaren in de rangen, die zich opvallend genoeg allemaal in een tijdspanne van twee dagen hadden aangemeld. Mogelijk speelde de aanwezigheid van maar liefst drie Tongerse officieren (twee telgen van de familie Crooy en één van de grafelijke familie de Renesse Breidbach uit 's Herenelderen) hier een rol in. Verder is de aanwezigheid van drie soldaten in de koloniale troepen (Bolzé, Dubois, de Reysac) opvallend. Toen Nederland zijn onafhankelijkheid terugkreeg, werd de teruggave van vroegere Nederlandse kolonies (die door Engeland waren ingepalmd) al snel een topprioriteit. Willem I kon deze gebieden echter moeilijk in bezit nemen zonder leger. Vandaar dat de snelle uitbouw van de koloniale troepen. In 1814 (voor de inlijving van de Zuidelijke Nederlanden) werd een wet doorgevoerd dat ieder infanteriebataljon (ook de militia) één derde van zijn sterkte aan het koloniale leger moest afstaan en in 1815 moest iedere infanteriecompagnie opnieuw tien soldaten aan het koloniale leger overgeven. Ook werden hoge premies uitgereikt die vier keer zo hoog waren als de premies die men in het reguliere leger kon verwachten (veertig in plaats van tien gulden). Als gevolg van deze maatregelen kwam al in 1814-1815 een grote uitstroom van het reguliere of staande leger naar de kolonies op gang.¹²

Op basis van de stamboeken van het Nederlandse leger kan vastgesteld worden dat veertien militairen de veldslagen van Quatre-Bras en/of Waterloo meemaakten. Zij dienden in het 3de (Zuid-Nederlandse) en het 13de (Noord-Nederlandse) bataljon infanterie van linie, het 36ste (Zuid-Nederlandse) bataljon jagers, het 5de (Zuid-Nederlandse) regiment lichte dragonders, het 6de (Noord-Nederlandse) regiment huzaren, het 8ste (Zuid-Nederlandse) regiment huzaren en de artillerietrein (deze dienst is verantwoordelijk voor het transport van artilleriestukken en munitie). Over het algemeen is de inzet eenheden van het Nederlandse leger vrij beperkt gebleven, vooral omdat de hertog van Wellington hen niet helemaal vertrouwde. Met name de Zuid-Nederlandse of Belgische soldaten werden gewantwoord. Zij werden gecommandeerd door officieren die veelal jaren onder Napoleon hadden gediend, veel langer dan hun Nederlandse collega's, met trots hun Franse onderscheidingen droegen en Frans als commandotaal bleven gebruiken. Men moet ook bedenken dat de Noordelijke Nederlanden al eeuwen een erkende natie waren, terwijl de benaming 'Belges' voor militaire eenheden nog maar een generatie oud was. Daarbij komt ook nog een reeks van incidenten. Een aantal Belgische officieren en manschappen, met name in het achtste regiment huzaren, koesterde daadwerkelijk Franse sympathieën en stak deze niet onder stoelen of banken. Een aantal van deze huzaren is ook in de maanden en zelfs dagen voor Waterloo naar de Fransen overgelopen. Het valt niet uit te sluiten dat Jean Portugaels, die op 14 juni 1815 deserteerde, één van hen is. Hij keerde pas in 1820 naar zijn eenheid terug.¹³

Desondanks hebben de Zuid en Noord-Nederlandse eenheden die daadwerkelijk zijn ingezet hun nut voor de Geallieerde zaak bewezen. Het waren eenheden van het Nederlandse leger, Duitsers, Nederlanders en Belgen die op de ochtend van 16 juni 1815 het strategische kruispunt van Quatre Bras bezetten en op 16 juni een Frans leger onder leiding van veldmaarschalk Ney op afstand hielden totdat Engelse versterkingen arriveerden. Het is ook in deze context dat de eerste Tongerse soldaten werden ingezet. Aanvankelijk was de infanteriedivisie van Perponcher de enige Geallieerde divisie op het terrein. Zij stonden op het punt te bezwijken onder de Franse overmacht toen Engelse infanterie en de cavaleriebrigade van generaal van Merlen (het zesde huzaren en het vijfde lichte dragonders) ter plaatse arriveerden. Om de Fransen terug te slaan en de infanterie te tijd te geven nieuwe posities in te nemen kreeg de brigade van Merlen bevel om te chargeren. Het zesde huzaren deed dit echter te snel, had geen tijd een gevechtsformatie aan te nemen en werd door het Franse zesde jager regiment teruggeslagen. Het vijfde lichte dragonders nam de tijd om van marscolonne naar gevechtsformatie over te gaan en slaagde erin de Franse aanval te stoppen. Helaas droegen zowel de Belgische lichte dragonders als de Franse jagers een groen uniform met gele revers. Toen zij aldus naar hun eigen linies terugkeerden dacht een regiment Schotse

infanterie met Fransen te maken te hebben en beschoot hen. Dit klassieke voorbeeld van ‘friendly fire’ koste de nodige verliezen, met name aan paarden die nu eenmaal een veel makkelijker doelwit zijn. Aangezien het stamboek vermeldt dat Willem Hubert enkel bij de slag van Quatre Bras aanwezig was en niet bij Waterloo, is hij mogelijk dat hij één van de soldaten was wiens paard onder hem werd neergeschoten.¹⁴

Dit onfortuinlijke incident weerhield de brigade van Merlen uiteindelijk niet om hun Engelse en Schotse bondgenoten te helpen volgende Franse aanvallen te slaan. Toen de nacht viel waren de Geallieerden nog altijd in bezit van het strategische kruispunt. Geconfronteerd met een Franse overmacht besloot de hertog van Wellington echter zich terug te trekken om nieuwe posities in te nemen op de strategische hoogte van Mont-Saint-Jean. Het dorp Waterloo heeft op zich niet zoveel met de slag te maken, de Nederlandse naam is alleen veel makkelijker uit te spreken voor Engelsen. In Franstalige literatuur wordt dan ook over ‘la bataille de Mont-Saint-Jean’ gesproken. Tijdens de slag bij Waterloo zelf waren het opnieuw de Tongerse soldaten van de Nederlandse cavalerie die een hoofdrol speelden. Zoals bekend waren het de massale charges van de Franse cavalerie die de, in hoofdzaak Engelse, Schotse en Duitse, infanterie in de verdediging drukte. Het was de taak van de Geallieerde cavalerie (waaronder alle Nederlandse cavalerieregimenten) de infanterie te dekken en waar mogelijk de Franse cavalerie met tegenaanvallen terug te drijven. Op het einde van de slag was het de Nederlandse infanterie van de divisie van generaal Chassé, bijgenaamd ‘Generaal Bajonet’, die de Franse garde met een bajonetaanval, hoe kan het ook anders, teruggedreven. Op het einde van de dag kon men de verliezen tellen: het 5de lichte dragonders en het 8ste regiment huzaren hadden elk ongeveer de helft van hun sterkte verloren, terwijl het 3de bataljon van linie en het 36ste bataljon jagers slechts lichte verliezen leden door artillerievuur. Zij maakten deel uit van de achterhoede van Chassé’s infanteriedivisie. Het is tevens nog het vermelden waard dat het gros van de Nederlandse infanterie, waaronder ook de koloniale troepen, de hele veldslag in reserve bleef staan te Halle. Deze koloniale eenheden zouden pas eind 1815 of begin 1816 naar hun respectievelijke bestemmingen in Suriname of Indonesië vertrekken.¹⁵

Tot slot moet hier ook kort aandacht besteed worden aan een handvol Tongenaren die de slag bij Waterloo in andere legers meemaakten. Eerst en vooral is er het voorbeeld van Marie Michel Balthazar de Tiecken, eskadronscommandant bij de Franse Rode lansiers die Napoleon op de dag van de slag bij Quatre Bras om een eigen commando (bevordering tot kolonel) vroeg. Zijn wens zou pas op 1 juli 1815 ingewilligd worden, kort voor zijn definitief vertrek uit het Franse leger.¹⁶ Veel minder bekend is echter het geval van Jean Renaerts, een leidekker die in 1806 als vrijwilliger bij het eerste regiment Franse huzaren in dienst trad en in 1815 hier nog steeds als wachtmeester diende. In 1814 was hij door Napoleon onderscheiden met het Légion d’Honneur. Zijn dienststaat, opgesteld door het regiment huzaren du Nord in 1817, vermeldt zijn deelname aan de campagne van 1815 niet, hoewel zijn eenheid wel bij de slag van Waterloo aanwezig was. Het is mogelijk dat politieke motieven de ervoor gezorgd hebben dat deze veldtocht op zijn dienststaat is weggelaten. In 1823 zou hij tot tweede luitenant vaandeldrager bij het vierde regiment huzaren benoemd worden en in 1830 kreeg hij de Franse nationaliteit.¹⁷

Ook Jean Scholberg uit Sluizen diende in 1815 nog in het Franse leger. Hij was in 1804 als dienstplichtige in dienst getreden bij het 48e régiment d’infanterie de ligne en diende nu bij diezelfde eenheid als *sergent vagemestre* (een onderofficier die verantwoordelijk is voor het wagenpark van zijn eenheid alsook de postbedeling). Zijn eenheid werd tegen het Pruisisch leger onder leiding van Blücher ingezet (de slag bij Ligny, 16 juni 1815), maar nam niet deel aan de slag bij Waterloo. Andreas Bremans uit Tongeren, van zijn kant, was als soldaat bij de Franse jagers te paard in Spanje door de Engelsen gevangen genomen en had zich bij het zogenaamde King’s German Legion geëngageerd, een omvangrijk korps dat zowel uit cavalerie, infanterie, als artillerie bestond en in 1803 uit Hannoverse soldaten was geformeerd. Hij diende in 1815 nog steeds bij dit legioen en keerde pas naar zijn geboortestreek terug bij ontbinding van zijn eenheid in 1816. Hij engageerde zich vervolgens als plaatsvervanger voor een milicien uit Heks om in 1821 bij de marechaussee terecht te komen.¹⁸

In de loop van dit artikel werd opgemerkt dat de rekrutering van vrijwilligers van 1814-1815 niet altijd van een leien dekje verliep, dat desertiegraad relatief hoog was en dat bijna onmiddellijk een uitstroom naar de kolonies op gang kwam. Deze factoren zijn niet bepaald bevorderlijk om aan het staande leger de centrale positie in het Nederlandse koninkrijk te geven die Willem I op het oog had. De Nederlandse overheid diende echter vrijwel uit het niets een nieuw leger uit te grond te stampen, dus men kan aannemen dat deze problemen werden geacht van tijdelijke aard te zijn. Er was echter nog één belangrijke beleidsmaatregel die de Tongerse vrijwilligers in het Nederlandse leger definitief naar de achtergrond zouden verwijzen, op zijn minst in kwantitatief opzicht. In april 1815 werd de beperkte dienstplicht voor de militia, naar Noord-Nederlands model, ook in de Zuidelijke Nederlanden ingevoerd. Deze nieuw opgerichte militiebataljons waren op 18 juni 1815 nog in volle organisatie en werden dus ver van de slagvelden van Quatre-Bras en Waterloo gehouden. Detachementen, waaronder ook miliciens uit onze streken (o. a. het 43ste bataljon Nationale Militie), namen wel deel aan de blokkade van het kasteel van Bouillon in de nasleep van de slag bij Waterloo. De meeste Franse garnizoenscommandanten weigerden zich zomaar aan de overwinnende Geallieerde legers over te geven en dekten zo de terugtocht van Napoleon's leger. Het is ook door de koppige weigering van generaal Bourke, commandant van het fort van Charlemont te Givet, om zich zelfs na Napoleon's abdicatie over te geven, dat Givet Frans is gebleven.¹⁹

Het is de herinvoering van de dienstplicht die de doodsteek gaf aan het staande leger, bestaande uit vrijwilligers, als de speerpunt van het Nederlandse koninklijke leger. Voor mannen die in het leger wilden treden was het nu veel lucratiever dit te doen als plaatsvervanger of nummervervisselaar voor de militia. De premies van het reguliere leger vielen bij de vergoedingen voor vervangers in het niet. Bovendien konden deze vervangers ook nog eens een tweede premie opstrijken door naar het koloniale leger over te gaan. Enkel een handvol mannen die hun eenheid zelf wilden kiezen of carrière in het leger wilden maken werden nu vrijwilliger. Het resultaat van deze ontwikkelingen is dat het staande leger en de militia in 1818 werden gecombineerd tot een kadermilitieleger. Vrijwilligers, vervangers en miliciens dienden nu in dezelfde eenheden. In de infanterie, waar de meeste dienstplichtigen dienden, werd één bataljon vrijwilligers gekoppeld aan drie bataljons miliciens ter vorming van afdelingen (regimenten). Daarnaast kregen soldaten die vrijwillig naar het koloniale leger overstapten geen premie meer, om aldus een verdere uitstroom te beperken. Deze laatste maatregel werd in 1822 kortstondig weer ingevoerd. Tot slot werden vanaf 1826 ook medailles uitgereikt voor langdurige dienst: een bronzen voor twaalf jaar en (vanaf 1838) een zilveren voor vierentwintig jaar. Aan deze medailles zat ook een kleine soldijverhoging gekoppeld. Overigens diende men deze diensttermijn niet zomaar door te brengen, maar ook van onberispelijke staat van dienst zijn: Johannes Puymans, die meermaals gedegradeerd werd, waarschijnlijk wegens slecht gedrag, kreeg geen medaille.²⁰

In het licht van deze ontwikkelingen is het niet verwonderlijk dat van de tweeënveertig Tongenaren die zich in 1814-1815 als vrijwilliger voor het Nederlandse leger engageerden slechts negen (één marechaussee niet meegerekend) een nieuw engagement ondertekenden na afloop van hun eerste contracttermijn. Tien vrijwilligers gingen daarentegen naar het koloniale leger over (waarvan één die zijn contract had verlengd) en nog één overleed in Java als lid van een expeditiekorps van de landmacht. De overige helft van de vrijwilligers verliet het leger bij afloop van hun eerste engagement, door desertie of om andere redenen. Het is niet duidelijk wat er van hen geworden. We weten in ieder geval dat Franciscus Blondin, een Waterlooveteraan, politieagent te Tongeren werd. Er moet trouwens opgemerkt worden dat deze vrijwilligers niet noodzakelijk voorbeeldfiguren zijn voor gewone miliciens. Met name Daniel Blonden en Johannes Puymans lijken het wel heel bont te hebben gemaakt. Zij werden echter overtroffen door Jacobus Moes, die zich in 1816 als vrijwilliger engageerde en al na vijf maanden dienst door de krijgsraad tot dwangarbeid ('kruiwagenstraf') werd veroordeeld. Hij beweerde achtereenvolgens in het Pruisische leger en bij de Bataafse en Franse infanterie te hebben gediend, maar het register van Tongerse dienstplichtigen geeft aan dat hij zich op negen februari 1799 als vrijwilliger bij het zeventiende regiment Franse cavalerie had aangemeld.²¹

Op zijn minst zes soldaten zijn met de krijgsraad in aanraking zijn gekomen, een aantal dat in praktijk zeker hoger geweest moet geweest zijn. We weten namelijk zeer weinig van een aantal soldaten die in 1814-1815 deserteerden en na korte tijd weer terugkwamen. Het Nederlandse leger had een heel arsenaal aan straffen, van eenvoudige rietslagen door korporaals tot dwangarbeid, uit het leger weggagen of de doodstraf. Vanaf 1822 werden de strafdivisies van het leger aan het koloniale depot gekoppeld (als 2de, 3de en 4de divisie van het Algemeen Depot der Landmacht). Het idee was dat ongehoorzame soldaten hier moesten dienen tot zij ofwel gedisciplineerd genoeg waren om naar hun oude eenheid terug te keren, ofwel naar het koloniale leger overgingen. Vier Tongerse soldaten werden naar deze strafeenheden overgeplaatst en drie van hen vertrokken ook daadwerkelijk naar de kolonies.²²

Omgekeerd slaagde slechts een beperkt aantal vrijwilligers erin in het leger carrière te maken, hoewel zij als vrijwilligers de voorkeur kregen boven vervangers of miliciens. Een bevordering tot korporaal of sergeant lag nog binnen bereik van diegenen die zich gedisciplineerd gedroegen en een minimum aan scholing hadden genoten. Slechts twee vrijwilligers, Johannes Franciscus Berden en Guillaume Olivier wisten (relatief gezien) hogere rangen te bereiken. Dat is uiteindelijk ook niet zo verwonderlijk. Toegang tot de officiersrangen was, eigenlijk net als in de Franse periode, beperkt tot een handvol mannen die tot geprivilegieerde families behoorden en/of een zekere mate van scholing hadden genoten. Het is geen toeval dat Berden in het Tongerse militieregister als *practicien* (in de betekenis van een dokter of jurist) wordt aangeduid. Adolphe Léonard Crooy van zijn kant, wist onder Napoleon door de rangen op te klimmen, van gewone huzaar tot officier, maar hij is van adellijke komaf. Het is slechts gedurende een zeer korte periode, de crisisjaren van het Revolutionaire Franse regime in de jaren 1790, dat gewone soldaten een realistische kans op snelle promotie hadden. Het is mogelijk dit gebrek aan promotie dat leden van de adellijke familie Devoet ertoe leidde het leger vroegtijdig te verlaten. Olivier's jarenlange ervaring als geniesoldaat leverde hem uiteindelijk een promotie tot adjudant-onderofficier op, wat hem tot één van de belangrijkste mannen in zijn regiment maakte, maar tegen die tijd was hij te oud om nog kans te maken op een officierspost.²³

Het doel van dit artikel was enig licht te werpen op de wedervaren van een handvol vrijwilligers uit de gemeente Tongeren in de turbulente jaren 1814-1815, jaren die voor altijd vereenzelvigd zullen blijven met de eerste en tweede abdicatie van Napoleon. In retrospectief lijken zij een anomalie te zijn in een grotere tendens naar massalegers en algemene persoonlijke dienstplicht. Het is echter belangrijk te benadrukken dat zij in 1814-1815 niet als dusdanig gepercipieerd werden. In plaats van de periode 1789-1900 als een algemene tendens richting dienstplicht te zien, moeten we eerder oog hebben voor contingentie, het feit dat de gebeurtenissen een totaal ander beloop gehad zouden kunnen hebben. De vrijwilligers van 1814-1815 passen wat dit betreft juist in een continuïteit van vrijwillige militaire dienst, die direct teruggaat op de laatste jaren van het ancien régime en ook in de Napoleontische periode een bescheiden plaats innam.

Lijst van Tongerse vrijwilligers voor het nieuwe Nederlandse leger, 1814-1815.

Jean (Johannes Franciscus) Berden²⁴ (Tongeren, 1792) Op 26 februari 1814 dienstgenomen als soldaat bij de 1ste compagnie van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar en zeven maanden. Een dukaat handgeld (premie) ontvangen. Op 27 maart 1814 tot korporaal aangesteld en op 23 april tot foerier bij de vijfde compagnie. Gaat op 1 december 1814 over naar de vierde compagnie. Wordt op 6 mei 1815 tot sergeant-majoor aangesteld. Engageert zich op 1 november 1820 en 13 september 1822 opnieuw voor twee jaar en krijgt hiervoor geen handgeld. Wordt op 1 juni 1821 tot adjudant- onderofficier gepromoveerd en op 17 april 1823 tot tweede luitenant bij de vijfde afdeling infanterie. Hij vertrekt op 21 augustus 1827 naar Java om in de Javaanse oorlog te dienen. Hij maakt op dat moment deel uit van de achttiende afdeling infanterie. Hij overlijdt te Surabaya op 2 december 1832 als eerste luitenant en laat een nalatenschap van fl. 236, 59 na. Dient in 1815 in de Nederlanden en Frankrijk.

Henry Belfroid (Bellefroid)²⁵ (Tongeren, 1786). Op 7 december 1814 als marechaussee te paard van de provincie Henegouwen aangenomen. Verlaat de dienst met gagement (pensioen) op 17 juli 1824 (zeer waarschijnlijk een veteraan van het Franse leger, maar zijn eerdere dienst wordt niet vermeld).

Desin Blodt²⁶ (Tongeren, 1794) Op 27 oktober 1814 als soldaat bij het 8ste (Zuid-Nederlandse) regiment huzaren. Paspoort (bewijs van eervol ontslag) op 6 augustus 1816. Heeft zes maanden bij het Franse 17e regiment d'infanterie de ligne gediend.

Daniel Blonden²⁷ (Tongeren, 1792) Op 18 juni 1814 aangenomen als soldaat bij het 6de (Noord-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar. Tien gulden handgeld ontvangen, waarvan de helft na vier maanden dienst. Gedeserteerd op 20 oktober 1814 (na vier maanden en één dag). Op 29 oktober 1814 aangenomen als trompetter bij het regiment rijdende artillerie (artillerie te paard). Gedegradeerd tot kanonnier 2de klas op 6 januari 1815. Op 6 juli 1815 opnieuw bevorderd tot trompetter. Op 15 maart 1817 gedegradeerd tot kanonnier 1ste klas en als vermist opgegeven op 23 maart 1817. Op 16 april 1817 als deserteur afgevoerd (uit het stamboek geschrap). Op 25 april 1817 als trompetter aangenomen bij het 5de regiment lichte dragonders voor zes jaar door inplaatsstelling (hij nam de plaats in van een Luxemburgse soldaat en deze kreeg een vervroegd ontslag). Gedegradeerd tot lichte dragonder op 8 augustus 1820. Vermist op 17 augustus en op 14 september als deserteur afgevoerd. Op 9 december 1820 veroordeeld door de krijgsraad van Henegouwen tot honderd rietslagen wegens desertie. Krijgt echter gratie en wordt naar het regiment rijdende artillerie gestuurd om de rest van zijn diensttijd (vier jaar en tien maanden) als kanonnier tweede klas uit te dienen. Op 4 januari 1821 komt hij bij zijn eenheid terug en op 26 mei 1821 wordt hij veroordeeld door de krijgsraad van Noord-Brabant tot vijftientig rietslagen en de afneming van de kokarde voor zes maanden wegens poging tot desertie.²⁸ Gaat op 26 augustus 1822 over naar de 3de divisie van het algemeen depot der Landmacht (strafdivisie) en engageert zich hier op 1 oktober 1823 voor zes jaar koloniale dienst. Transfereert op 10 november naar de 1ste divisie (koloniaal depot) en vertrekt naar de Oost-Indiën op 31 december 1823. Beweert bij zijn indiensttreding bij het 6de bataljon van linie zeven jaar en zes maanden 'bij de paarden van de Keizer van Frankrijk' te zijn geweest, door de kozakken te zijn gevangen genomen en aldaar één jaar als trompetter-majoor te hebben gediend en met paspoort deze dienst verlaten te hebben. Het stamboek van de rijdende artillerie noteert geen eerdere dienst en het stamboek van de lichte dragonders noteert dat hij sinds 18 april 1806 bij het Franse eerste regiment jagers te paard als trompetter heeft gediend. Op 14 december krijgsgevangen

genomen te Wilna, op 12 maart 1813 naar zijn eenheid teruggekeerd en op 3 april 1815 te zijn gedeserteerd.

Franciscus Blondin²⁹ (Tongeren, 1782). Op 11 februari 1815 als soldaat voor zes jaar bij het 5de regiment (Zuid-Nederlandse) lichte dragonders. Op 16 april 1815 tot brigadier (korporaal) bevorderd. Paspoort op 21 mei 1817. Heeft bij de Franse jagers te paard gediend. Heeft de campagne van 1815 aan de Belle Alliance (Waterloo) en Quatre Bras meegemaakt.

Stas Bolzé³⁰ (Tongeren, 1796) Heeft op 1 juli 1814 als soldaat voor zes jaar dienstgenomen bij het 1ste (Noord-Nederlandse) bataljon artillerie. Is op 30 november 1814 naar het 5de (koloniale) bataljon artillerie overgegaan en vier dukaten handgeld ontvangen. Op 21 mei 1815 voor de krijgsraad. Op 21 september 1815 als kanonnier van het 5de bataljon artillerie naar het koloniaal depot nr 33 overgegaan en op 31 december 1815 wegens lange afwezigheid afgevoerd. Op 27 augustus 1817 van de krijgsraad in Brussel opnieuw naar het koloniaal depot gestuurd als zijnde deserteur van het bataljon artillerie nr 5. Hij engageert zich als fuselier (linie infanterist) voor acht jaar en vertrekt op 15 september 1817 naar de Oost-Indiën.

Valentijn Busquet³¹ (Tongeren, 1791) Op 5 december 1813 krijgsgevangen genomen te Stettin en op 7 december 1813 soldaat geworden bij het tweede bataljon van het Hollandse Oranje Legioen/ 8ste (Noord-Nederlandse) bataljon van linie. Op 26 mei 1814 nieuw engagement voor vier jaar en ontvangt hiervoor vijf gulden handgeld. Is op 15 april naar het eerste bataljon artillerietrein overgegaan om hier zijn tijd uit te dienen. Gaat op 27 mei 1818 naar het 3de bataljon artillerietrein over. Is op 16 maart 1812 in dienst getreden bij het Franse 123e régiment infanterie de ligne. Heeft de campagnes van 1812 en 1813 in Duitsland en de blokkade van Stettin meegemaakt. Dient in 1814 bij de blokkades van Deventer en Coevorden en in 1815 tegen Frankrijk.

Johan Christiaans³² (Tongeren, 1793) Op 15 juni 1814 voor zes jaar bij het (derde regiment infanterie van het Légion Belge)/ 36ste bataljon (Zuid-Nederlandse) jagers. Paspoort op 14 januari 1822 (Hij heeft zijn eerste engagement dus met nog twee jaar verlengd). Campagne van 1815 tegen Frankrijk.

Paulus Christiaan(s)³³ (Tongeren, 1795) Op 26 februari 1814 als tamboer bij de 1ste compagnie van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar en zeven maanden aangenomen. Hij heeft hiervoor geen handgeld ontvangen. Op 6 mei 1817 wordt hij wegens lichaamsgebreken (niet in staat verder te dienen) gepasporteerd. Heeft vijftien maanden als tamboer bij het 54e regiment de ligne gediend, heeft deze dienst verlaten en is in Hollandse dienst overgegaan.

Mathieu Crosset³⁴ (Tongeren, 1790) Op 10 november 1814 als voor zes jaar bij het 1ste (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie aangenomen. Deserteert op 29 mei 1815 en komt op 18 juni 1815 vrijwillig van desertie terug. Hij gaat met vier dukaten handgeld op 23 februari 1816 naar het koloniaal depot nr 33 over. Hij vertrekt naar de kolonies op 14 oktober 1816 en overlijdt te Suriname op 27 oktober 1818. Heeft drie jaar in het 146e regiment de ligne gediend (gevormd uit soldaten van de Nationale Garde). Deze vermelding van eerdere dienst is doorstreept, mogelijk wegens gebrek aan bewijs.

Josephes Depuce³⁵ (Tongeren, 1794) Engageert zich op 1 maart 1814 als soldaat bij het 1ste compagnie van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar zeven maanden. Krijgt hiervoor één dukaat handgeld. Gedeserteerd op 5 maart 1814. Op 2 april 1814 van desertie terug. Op 1 juli 1815 tot korporaal bevorderd. Op 11 juli 1817 naar het koloniaal depot bataljon nr 33 overgegaan en vertrekt naar de Oost-Indiën op 5 augustus 1817. Heeft de campagne van 1815 in de Nederlanden en Frankrijk meegemaakt.

Hubertus Dery³⁶ (Tongeren, 1771; Laatste woonplaats: Hobrij, Noord-Holland). Heeft op 26 december 1813 voor zes jaar dienstgenomen bij het 13de (Noord-Nederlandse) bataljon van linie. Heeft hiervoor vijf dukaten handgeld ontvangen, waarvan vier na vier maanden dienst. Gaat op 19 maart 1819 over naar het garnizoensbataljon van Luxemburg en gaat op 26 december 1819 een nieuw engagement voor zes jaar als tamboer aan. Hij ontvangt hiervoor 25 frank handgeld. Hij krijgt een paspoort op 6 november 1819. Is in 1791 beginnen te dienen bij het regiment Petit van het Staatse leger. Is in 1795 naar de 3de halve brigade van het Bataafse leger overgegaan en heeft deze dienst op 5 mei 1805 met pas verlaten. Hij dient van 17 mei 1811 tot en met 10 november 1813 bij de kustkanonniërs te Leeuwarden en verlaat deze dienst met pas. Heeft de campagnes van 1794 tegen Frankrijk, 1799 in Noord-Holland, 1800 tegen Oostenrijk, 1814 in Holland en 1815 tegen Frankrijk meegemaakt.

Jan Destrega³⁷ (Rutten, 1780) Op 6 mei 1814 als soldaat voor zes jaar bij het 3de regiment (Noord-Nederlandse) karabiniers. Op 2 juni 1814 tot korporaal bevorderd en op 1 april 1816 overgegaan naar het regiment karabiniers/kurassiers nr 9. Gedegradeerd tot kurassier op 11 september 1819. Paspoort op 31 oktober 1820.

Louis Devoet³⁸ (Hoeselt 1788, Laatste woonplaats: Neerrepen) Heeft zich op 13 mei 1815 als vrijwilliger aangemeld en is op 26 mei bij het regiment karabiniers nr 9 aangekomen. Is onmiddellijk (13 mei) als wachtmeester (sergeant) in dienst getreden. Paspoort op 13 mei 1819 tegen inplaatsstelling. Heeft van 1811 tot 1814 in Frankrijk gediend.

Jan Willem Driessens³⁹ (Tongeren, 1784) Op 3 maart 1814 soldaat bij de 2de compagnie bij het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor 6 jaar en zeven maanden en ontvangt één dukaat handgeld. Op 1 juni 1814 tot korporaal bevorderd en op 2 december 1814 gedegradeerd. Gaat op 10 maart 1819 naar het garnizoensbataljon van Luxemburg over en krijgt een paspoort op 1 november 1820. Engageert zich als kanonnier 2de klas voor zes jaar en tien maanden zonder handgeld bij het 4de bataljon artillerie op 10 januari 1821. Op 12 september 1825 krijgt hij een paspoort op eigen verzoek. Soldaat bij de 14de afdeling infanterie voor zes jaar op 14 november 1826. Hij krijgt hiervoor tien gulden handgeld. Op 2 oktober 1827 overgeplaatst naar de 3de divisie (strafeenheid) van het Algemeen depot der Landmacht. Hij gaat op 1 januari 1829 een engagement van zes jaar aan bij de 1ste Divisie (koloniaal depot) en vertrekt op 20 april 1829 naar de Oost-Indiën. Heeft de campagne van 1815 in de Nederlanden en Frankrijk meegemaakt.

Clemens Dommershauze⁴⁰ ('s Herenelderen, 1797) Op 9 mei 1814 dienstgenomen voor acht jaar bij het 18de bataljon (Noord-Nederlandse) jagers. Tien gulden handgeld (waarvan de helft na vier maanden dienst). Paspoort op 18 juli 1822. Campagne van 1815 tegen Frankrijk.

Joseph Dubois⁴¹ (Tongeren, 1791). Op 5 december 1813 te Stettin krijgsgevangen genomen en op 7 december naar het 2de bataljon van het Hollandse Oranje-Legioen/8ste (Noord-Nederlandse) bataljon van linie overgegaan. Heeft zich op 20 mei 1814 voor zes jaar geëngageerd. Hij kreeg hiervoor tien gulden handgeld. Gaat op 16 oktober 1814 voor vier dukaten handgeld naar het 1ste bataljon van het 5de regiment (Oost-Indische) infanterie over. Op 15 oktober 1815 naar Indonesië vertrokken en op 20 juli 1818 in het hospitaal van Batavia overleden.

Arnoldus Flips⁴² (Tongeren, 1796; Laatste woonplaats: Hasselt) Op 8 augustus 1814 soldaat bij de 4de compagnie van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar en drie maanden. Een dukaat handgeld ontvangen en later overgegaan naar de 3de compagnie. Op 1 november 1820 nieuw engagement voor zes jaar. Vijftien gulden handgeld ontvangen. Op 21 april 1821 tot sergeant bevorderd, was korporaal. Op 5 november 1821 naar het koloniaal depotbataljon nr 33. Hij vertrekt op 21 juli 1822 naar de Oost-Indiën. Heeft de campagne van 1815 in de Nederlanden en Frankrijk meegemaakt.

Jan Hamels⁴³ (Vreeren, 1789). Op 14 januari 1814 als kanonnier 1ste klas voor zes jaar in dienst getreden bij het (Noord-Nederlandse) regiment rijdende artillerie (artillerie te paard). Gedeserteerd op 11 augustus 1814. Is van 1811 tot 1813 in Franse dienst geweest en heeft zijn ontslag in 1813 in Duitsland gekregen (waarschijnlijk gedeserteerd of krijgsgevangen).

Jan Hamels⁴⁴ (Rutten, 1794). Op 18 april 1815 als soldaat aangenomen bij het depot van het 6de regiment huzaren voor zes jaar. Paspoort op 19 juni 1821. Heeft de campagne van 1815 tegen Frankrijk meegemaakt.

Andries Honings⁴⁵ (Tongeren, 1787) Op 19 mei 1814 als soldaat dienstgenomen bij de 7de compagnie van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar en vier maanden en ontvangt hiervoor één dukaat handgeld. Paspoort op 20 oktober 1814.

Theodore Houbaer⁴⁶ (Tongeren, 1783 (1774)) Heeft zich op 28 maart 1815 geëngageerd als trompetter bij het achtste (Zuid-Nederlandse) regiment huzaren. Op 5 april bij zijn eenheid aangekomen. Op 3 februari 1820 overgegaan naar het garnizoensbataljon van Luxemburg nr 32. Bij ontbinding van dit bataljon op 1 april 1822 naar de 4de garnizoenscompagnie. Gagement (pensioen) op 1 juli 1822. Op 10 september 1794 als trompetter in dienst getreden bij het Franse 10e regiment de chasseurs à cheval (in feite pas in dienst getreden als vrijwilliger bij het 3e regiment de hussards in 1800). Paspoort op 10 augustus 1814. Heeft naar eigen zeggen de campagnes van 1796 tot 1799 in Italië en Duitsland meegemaakt, in 1805 tegen Oostenrijk, 1806-1807 in Pruisen, 1808-1811 in Spanje, 1812-1813 in Rusland en 1814 in Frankrijk. Heeft in 1815 aan de slag bij Waterloo deelgenomen.

Philip Hubert⁴⁷ (Tongeren, 1795) Op 26 februari 1814 als soldaat bij het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor zes jaar. Gedeserteerd op 7 april 1814. Op 26 januari 1815 van desertie terug en op 11 februari 1814 vrijgesproken. Op 12 februari 1815 voor de tweede maal gedeserteerd.

Pieter Hubert⁴⁸ (Tongeren, 1796) Op 10 september aangenomen als soldaat bij het 4de (Noord-Nederlandse) regiment lichte dragonders voor zes jaar. Hij krijgt een paspoort op 15 april 1817.

Willem Hubert⁴⁹ (Tongeren, 1792) Op 12 februari 1815 soldaat voor zes jaar bij het 5de (Zuid-Nederlandse) regiment lichte dragonders. Op 17 augustus 1815 tot brigadier (korporaal) bevorderd en op 29 juni 1819 tot wachtmeester (sergeant). Paspoort op 18 april 1821. Engageert zich bij het 4de regiment lichte dragonders op 28 mei 1826 voor zes jaar zonder handgeld. Op 21 augustus aangesteld tot korporaal titulair en op 17 februari 1827 effectief korporaal. Krijgt op 12 september 1828 een paspoort tegen betaling. Beweert op 12 februari 1811 bij het Franse zevende regiment huzaren in dienst te zijn getreden (in werkelijkheid op 18 februari 1813 als vrijwilliger). Op 14 oktober 1813 krijgsgevangen genomen en op 12 januari 1814 van krijgsgevangenschap terug. Heeft de campagne van 1813 in Duitsland en in 1815 bij Quatre Bras meegemaakt.

Gillis Jaquet (Laquai)⁵⁰ (Tongeren, 1787) Op 17 april 1814 dienstgenomen als soldaat voor zes jaar bij het (derde regiment infanterie van het Légion Belge)/36ste bataljon (Zuid-Nederlandse) jagers. Gedeserteerd op 20 april 1814. Op 26 april 1814 van desertie terug. Paspoort op 31 oktober 1820. Soldaat bij het Franse eerste regiment huzaren 1807-1813 (in feite pas op 11 januari 1809 als vrijwilliger in dienst getreden). In 1813 door een verwonding uit dienst gegaan. Beweert de campagnes van 1807 en 1808 in Oostenrijk en 1809-1812 in Spanje te hebben meegemaakt. Is in Spanje door een geweerkogel in het rechterbeen gewond geraakt. Heeft de campagne van 1815 tegen Frankrijk meegemaakt.

Daniel Louwet⁵¹ (Lauw, 1762) Op 10 augustus 1814 bij de formatie van de vijfde garnizoenscompagnie als korporaal met rang van sergeant bij dezelfde geplaatst. Op 22 mei

1818 sergeant à la suite en gagement (pensioen) op 4 mei 1819. Is op 5 maart 1785 als soldaat in dienst getreden bij het Staatse regiment Randwijk, hernoemd van Welderen op 12 augustus 1787. Overgegaan naar de 4de (Bataafse) halve brigade op 7 juni 1795. Bevorderd tot korporaal op 25 juni 1797. Op 8 mei 1805 sergeant geworden bij het 13de bataljon van linie, omgevormd naar het 7de (Hollandse) regiment linie infanterie op 11 oktober 1806. Op 18 september 1810 (bij de Franse machtsovername) geïncorporeerd in het 124e regiment d'infanterie de ligne. Op 31 maart 1811 overgegaan bij het 4de bataljon Franse veteranen. Heeft de campagne van 1787 te Utrecht (Patriottenopstand), 1793-1794 in Vlaanderen en Brabant meegemaakt. Heeft zich in 1797 te Textel ingescheept (voor de afgebroken invasie van Ierland). Heeft in 1799 in Noord-Holland gediend, in 1805 tegen Oostenrijk, in 1806-1808 in Pruisen. Heeft in 1809 in Zeeland gediend en in 1814 te Delfzijl.

Denis Meys⁵² (Tongeren, 1792) Op 29 september 1814 bij de vierde compagnie van het 36ste bataljon (Zuid-Nederlandse) jagers voor zes jaar. Op 5 juni 1820 nieuw engagement voor zes jaar en vijf maanden. Op 28 december 1825 overgegaan naar de 1ste garnizoenscompagnie. Bij ontbinding van deze compagnie, op 7 oktober 1829, gaat hij over naar het garnizoensbataljon te Vilvoorde, in 1830 verplaatst naar Loevenstein. Dient hier als fuselier met rang van korporaal. Verlaat de dienst op 2 juni 1841 met gagement (pensioen). Krijgt in 1826 de bronzen medaille voor twaalfjarige dienst en in 1838 de zilveren medaille voor vierentwintigjarige dienst. Heeft de campagne van 1815 tegen Frankrijk meegemaakt, dient in 1830 bij het mobiele leger en in 1831-1832 in de vestingstad Heusden.

Lodewijck Mulleners⁵³ (Tongeren, 1789) Op 12 februari 1815 soldaat bij het 5de regiment (Zuid-Nederlandse) lichte dragonders voor zes jaar. Op 12 februari 1821 nieuw engagement voor zes jaar acht maanden en negentien dagen. Op 14 februari 1821 overgegaan naar het regiment dragonders nr 4. Hij wordt op 20 december 1821 door de krijgsraad te Maastricht wegens insubordinatie veroordeeld en op 1 februari 1822 in vrijheid gesteld. Gaat op 10 maart 1825 naar de 2de divisie van het Algemeen depot der Landmacht (strafdivisie) over en keert op 1 juni 1826 terug bij zijn regiment. Hij krijgt een paspoort op 31 januari 1828. Hij engageert zich op 6 april 1828 voor zes jaar zonder handgeld bij het 5de regiment lichte dragonders en krijgt een paspoort op 3 november 1830 op autorisatie van de gouverneur van Maastricht (na de massale desertie van Belgische soldaten in de herfst van 1830, kregen alle soldaten van Belgische afkomst die dat wensten hun ontslag).

Paul Munie⁵⁴ (Tongeren, zeventien jaar oud) Soldaat in het regiment Luikerwalen, 1ste bataljon, 2de compagnie, overleden in het burgerlijk hospitaal te Maastricht op 21 mei 1814.

Guillaume Olivier⁵⁵ ('s Herenelderen, 1774) Gehuwd. Op 9 mei 1814 als sergeant voor zes jaar zonder handgeld in dienst getreden bij het regiment genie. Op 1 november 1820 nieuw engagement voor zes jaar en op 16 maart 1826 voor het leven (onbepaalde tijd). Op 29 december 1814 tot sergeant-majoor en op 11 september 1824 tot adjudant-onderofficier bevorderd. Ontvangt in 1826 de bronzen medaille voor twaalfjarige dienst. Overlijdt in het kwartier te Grave op 12 augustus 1829. Is vijf jaar als mineur, zeven jaar als korporaal en tien jaar als sergeant in (Staatse, Bataafse,) Hollandse en Franse dienst geweest. Heeft het beleg van Maastricht in 1793, de campagne van 1806 in Hannover, Zeeland in 1809 en Rusland in 1812 meegemaakt. In Rusland was hij aanwezig bij 't maken der brug over de Memel (het begin van de invasie), de bataille bij Wetienki (?), bij 't nemen van Smolenko (de slag bij Smolensk 16-18 augustus), de bataille van Malanki (slag bij Borodino, 7 september), bij het springen van het paleis van Molenie (een deels mislukte poging het Kremlin op te blazen), de uitval en bataille van Kaluse (slag bij Malojaroslavets nabij Kaloega, begin van de terugtocht), de bataille en overtocht van de rivier Berezina en de retraite van Moscow. Heeft tevens de campagne van 1814 en de belegering van Maastricht in 1814 bijgewoond.

Lodewijk Peeters⁵⁶ (Tongeren, 1799) Op 4 september 1814 als soldaat bij het depot van het regiment Luikerwalen/3de (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie voor acht jaar. Twintig frank

handgeld ontvangen (waarvan de helft na twee maanden). Op 11 oktober 1817 naar het koloniaal depot nr 33. Hij komt hier op 21 oktober 1817 aan en vertrekt naar de kolonies op 5 december 1817.

Jean Portugales (Portugaels)⁵⁷ (Tongeren, 1789) Op 29 januari 1815 soldaat bij het 8ste (Zuid-Nederlandse) regiment huzaren. Gedeserteerd op 14 juni 1815. Komt op 18 oktober 1820 bij zijn eenheid terug na door de krijgsraad te zijn afgestraft met rietslagen, afneming van de kokarde voor zes maanden en acht dagen detentie. Hij gaat op 26 juni 1822 naar het algemeen depot der landmacht (koloniaal depot) over en vertrekt op 1 augustus 1822 naar de Oost-Indiën. (Heeft volgens het Tongerse lotelingenregister als vrijwilliger dienstgenomen bij het Franse regiment cheveau-légères d'Arenberg, later 27ste regiment jagers te paard).

Johannes Puymans⁵⁸ (Tongeren, 1792) Op 16 augustus 1814 dienstgenomen als kanonnier 1ste klas voor zes jaar zonder handgeld bij het 3de (Noord-Nederlandse) regiment artillerie. Op 20 augustus 1820 en 26 juni 1826 nieuwe engagementen voor zes jaar met telkens zes frank handgeld. Op 1 juli 1815 gedegradeerd tot kanonnier 2de klas. Op 21 november 1816 opnieuw kanonnier 1ste klas. Op 1 april 1821 gedegradeerd. Opnieuw bevorderd op 21 augustus 1828 en op 16 oktober 1829 weer kanonnier 2de klas. Is op 17 november 1830 bij vonnis van de krijgsraad wegens insubordinatie van de militaire stand vervallen verklaard en veroordeeld tot zes jaar kruiwagenstraf (dwangarbeid). Is op 25 februari 1812 in dienst getreden bij het Franse 127e regiment d'infanterie de ligne en is op 5 februari 1814 gedeserteerd.

Jean Guillaume de Reysak (Rysac)⁵⁹ (Tongeren, 1787) Op 1 april 1814 in dienst getreden bij het 16de (Noord-Nederlandse) bataljon van linie. Op 27 oktober 1814 als sergeant overgegaan naar het 10de bataljon (West-Indische) jagers voor zes jaar. Heeft vier dukaten handgeld ontvangen. Op 19 mei 1815 bevorderd tot sergeant-majoor. Hij keert op 11 augustus 1821 naar Nederland terug en krijgt zijn ontslag op 1 september. Hij neemt op 16 oktober 1830 dienst bij het nieuw opgerichte Belgisch leger en gaat op 1 augustus 1839 als korporaal bij de 2e compagnie sédentaire (veteranencompagnie) over. Krijgt in 1843 een pensioen van 342 frank per jaar. Heeft de campagne van 1815 tegen Frankrijk meegemaakt, de campagnes van 1816 tot en met 1820 in de West-Indiën en de campagne van 1831 tegen Nederland (Tiendaagse veldtocht). Hij beweert sedert 1810 als garde d'honneur in Franse dienst te zijn geweest, maar waarschijnlijk heeft hij enkel bij de erewacht van het departement Nedermaas gediend tijdens de intocht van Napoleon in Maastricht in 1810.

Jean Baptiste Martin Schmester (Smeesters)⁶⁰ (Tongeren, 1792; Laatste woonplaats: Hasselt) Op 7 april 1815 soldaat bij het 8ste (Zuid-Nederlandse) regiment huzaren. Op 12 september 1815 tot brigadier (korporaal) bevorderd en op 18 november 1815 gedegradeerd tot huzaar. Gedeserteerd op 11 juli 1816. Heeft vier jaar bij het Franse 2e regiment de hussards (op 6 april 1811 dienstgenomen als vrijwilliger) gediend. Heeft de campagne van 1815 tegen Frankrijk meegemaakt.

Jean Joseph Tilquin⁶¹ (Sluizen, 1790) Vrijkorps van Vlaanderen/(Zuid-Nederlandse) 35ste bataljon jagers. Op 8 mei 1815 van desertie terug. Had vijf maanden als sergeant bij het vrijkorps gediend. Op 1 juni 1815 tot korporaal bevorderd. Opnieuw gedeserteerd op 31 juli 1815.

Petrus Vandenputte⁶² (Tongeren, 1794) Op 5 december 1814 als soldaat voor zes jaar aangenomen bij het 1ste (Zuid-Nederlandse) bataljon van linie. Hij krijgt een paspoort op 20 juni 1820. Heeft in 1815 tegen Frankrijk gediend.

Jan Vrancken⁶³ (Tongeren, 1794). Soldaat op 12 februari 1815 bij het 5de (Zuid-Nederlandse) regiment lichte dragonders voor zes jaar. Op 11 maart 1819 overgegaan naar het regiment lansiers nr 10. Hij krijgt een paspoort op 22 maart 1821.

Arnoldus Zezembrouck⁶⁴ (Tongeren, 1790). Op 1 september 1815 marechaussee te voet bij de compagnie van de provincie Luik. Met demissie op 15 november 1815. Is op 14 september 1812 in dienst getreden bij het eerste regiment Franse huzaren en heeft dit regiment in 1813 met paspoort verlaten. Maakt in de rangen van deze eenheid de veldtochten van 1812 en 1813 mee. Is op 17 februari 1813 in dienst getreden bij de Pruisische gendarmerie en verlaat deze dienst met paspoort op 1 juli 1815.

Hendrik Joseph Zezembrouck⁶⁵ (Tongeren, 1793). Op 14 oktober 1815 marechaussee te voet bij de compagnie van de provincie Luik. Met demissie op 2 september 1816. Heeft van 3 januari 1812 tot en met 22 maart 1814 bij de grenadiers-fusiliers van de Franse keizerlijke garde gediend en de campagnes van 1813 en 1814 meegemaakt. Hij neemt op 22 mei 1814 dienst bij de Pruisische gendarmerie en verlaat deze dienst met pas op 3 juni 1815.

¹ Het gaat om Adolphe Léonard Willem Crooy (1ste luitenant 5de regiment lichte dragonders), Louis Adolphe Jacques Crooy (kapitein 5de regiment lichte dragonders, in mei 1815 adjudant, met rang van majoor, van generaal de Collaert, bevelhebber van de Nederlandse cavaleriedivisie) Charles-Antoine de Bieberstein Rogalla Zawadsky (2de luitenant 3de infanterieregiment van het Légion Belge, 10de/36ste bataljon jagers, 4de bataljon infanterie van linie en uiteindelijk in april 1815 als eerste luitenant naar het 36ste bataljon Nationale Militie overgegaan), François de Renesse Breidbach d'Elderen (2de luitenant in het regiment Luikerwalen/3de bataljon infanterie van linie), Louis Joseph de Renesse Breidbach d'Elderen (1ste luitenant 5de regiment lichte dragonders), Marie Michel Balthazar de Tiecken (chef d'escadron bij de Rode Lansiers van de Franse keizerlijke garde), François Xavier André Janssen (luitenant 36ste bataljon Nationale Militie, in december 1815 naar de marechaussee overgegaan). Leconte Louis, "Notes sur les cheveau-légers et les hussards belges (1814- 1815), in: *Carnet de la Fourragère*, vol. IX: 6 (1951) 397-446, 416, 422; Leconte Louis, "Note sur l'origine de la maréchaussée belge, 1814- 1815, in: *Carnet de la Fourragère*, vol. 3 (1952) 184- 227; Louis Leconte, 'Note sur l'origine de la Maréchaussée belge 1814-1815', *Carnet de la Fourragère*, 10 (1952) 184-227, 221; Louis Leconte, "Les bataillons wallons liégeois en 1814", in: *Carnet de la fourragère*, vol. 53: 10 (1953) 440-478, 459; Leconte Louis, "Le 2e régiment d'infanterie légère du colonel de Luninck", in: *Carnet de la fourragère*, vol. 53: 10 (1953) 581-607, 595; Ronald Pawly, *Les Lanciers Rouges* (Erpe, 1998) 145.

² H. Amersfoort, *Koning & kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsmacht hier te lande 1814-1829* ('s Gravenhage, 1988) 66-107; F.C. Spits, *De metamorfose van de oorlog in de 18de en 19de eeuw* (Assen, 1971) 174-186.

³ John A. Lynn, *The bayonets of the Republic. Motivation and tactics in the army of revolutionary France, 1791-1794* (Boulder 1996, 1984) 61-64; Martin van Creveld, *Oorlogscultuur* (New York 2008, vert. Houten 2009) 164-165, 445-449.

⁴ Zie hiervoor met name Hector-Jean Couvreur, *Le drame belge de Waterloo* (Brussel, 1959).

⁵ P.J.H. Ubachs, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* (Hilversum, 2000) 277-280; W. Ubachs, 'De Nedermaas niemandsland 1814-1815', in: *Publications de la Société Historique et Archéologique de Limbourg* 100 (1964) 149-226.

⁶ Leconte, "Le 2e régiment d'infanterie légère", 581-589.

⁷ Louis Leconte, "Coup d'oeil sur la Légion Belge de 1814", in: *Carnet de la fourragère vol. 50* (1950) 301- 321; Louis Leconte, "La Grande Misère de la Légion Belge de 1814", in: *Carnet de la fourragère*, vol. 13 (1960) 366-404.

⁸ Leconte, "Les bataillons wallons liégeois en 1814", 440-447.

⁹ Miliciens uit dorpen die voor 1795 tot de bank van Sint-Servaas behoorden (zoals Ruten en Koninksem) werden in 1815 ingedeeld bij het 44ste bataljon Nationale Militie, waar ook miliciens uit Maastricht in dienden, terwijl alle andere miliciens uit het huidige Belgisch Limburg bij het 42ste en 43ste bataljon Nationale Militie werden ingedeeld. Zie hiervoor het stamboek van het 44ste bataljon. Den Haag, Nationaal Archief (NA), 2.13.09 Stamboeken onderofficieren en minderen na 1813, inv. nr. 357 Stamboek van het 44ste bataljon Nationale Militie, 1815-1818.

-
- ¹⁰ Sander Govaerts, “IJzervreters. Het profiel van beroepssoldaten uit Belgisch Limburg, 1756-1815” (MA thesis Universiteit van Amsterdam, 2014) 106-115.
- ¹¹ Jacob Joseph Winckelsels nam op 25 februari 1794, op zeventienjarige leeftijd, dienst bij de huzaren van Timmerman voor zes jaar en zeven maanden. Hij wordt als leidekker aangeduid. Hij krijgt een pas op 23 augustus 1795, waarschijnlijk omdat hij fysiek niet geschikt is om te dienen. NA, 2.01.15 Oorlog/Stamboeken voor 1813, inv. nr. 60. Stamboek Bataafse huzaren, compagnie nr. 3; Tongeren, Stadsarchief, notariaat, Notaris L. J. Dawans, akte 28 april 1794 (microfiche 1619048); Marcel Dupont, *Le général Lasalle* (Parijs, 1929).
- ¹² Martin Bossenbroek, *Volk voor Indië. De werving van Europese militairen voor de Nederlandse koloniale dienst, 1814-1909* (Amsterdam, 1992) 26-35.
- ¹³ Couvreur, *Le drame belge*, 63-65.
- ¹⁴ Voor de rol van het Nederlandse leger in de slag bij Quatre Bras, zie F. de Bas en J. de T’ Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays-Bas d’après les rapports officiels néerlandais*, 3 vols (Parijs, 1908) vol. 1: Quatre-Bras.
- ¹⁵ De Bas en de T’ Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815*, vol. 2: Waterloo.
- ¹⁶ Pawly, *Les lanciers rouges*, 104.
- ¹⁷ Parijs, Archives Nationales, Dossiers Légion d’Honneur 2294/42; SAT, Fonds der stad, Nieuw Regime, inv. nr. 312/a Conscriptielijsten Tongeren, 1798-1813, Akte van vrijwillige inlijving Jean Renaerts, 23 september 1806; *Annuaire officiel des officiers de l’armée active* (Parijs 1826) 491; *Bulletin des lois de la République Française*, vol. 12 (Parijs 1830) 304;
- ¹⁸ NA, 2.13.09, inv. nr. 370 Stamboek van het 49ste bataljon Nationale Militie, 1815-1818, nr. 995, inv. nr. 627 Stamboek van de compagnie marechaussee van de provincie Limburg, nr. 211; Vincennes, Service Historique de l’Armée de Terre (SHAT), 21 Yc 410 48e régiment d’infanterie de ligne an XIII, nr. 1623; 21 Yc 416 45e (ex 48e) régiment d’infanterie de ligne 1815, nr. 701.
- ¹⁹ Amersfoort, *Koning & kanton*, 76-90; Dr. Lacassagne, “Le siège de Givet 1815” *Revue Historique des Armées* 2 (1961) 189-200.
- ²⁰ Bossenbroek, *Volk voor Indië*, 45-48; H. Hardenberg, *Overzicht der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte, samenstelling, betaling, verzorging en verpleging van het Nederlandsche leger, sedert den Vrede van Utrecht in 1713 tot den tegenwoordigen tijd* (‘s Gravenhage, 1861) vol. 2, 253-254.
- ²¹ Na, 2.13.9., inv. nr. 356 Stamboek van het 14de bataljon infanterie van linie, nr. 1384; Tongeren, Stadsarchief (SAT), Fonds der stad, Nieuw Regime, inv. nr. 312/a Conscriptielijsten Tongeren, 1798-1813, Akte van vrijwillige inlijving Jacques Moes, 9 februari 1799.
- ²² Bossenbroek, *Volk voor Indië*, 39-48; Hardenberg, *Overzicht der voornaamste bepalingen*, vol. 2, 160.
- ²³ Govaerts, “IJzervreters”, 97-105.
- ²⁴ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek 3de bataljon infanterie van linie, nr. 200; SAT, Fonds der Stad, Nieuw Regime, inv. nr. 314/e Lotelingen geboren in 1787- 1792; Michel Huypens, ‘Kroniek van de Limburger Joannes Franciscus Berden in Nederlandse dienst’ *De Rode Leeuw* 43:2 (2012) 46.
- ²⁵ NA, 2.13.9., inv. nr. 624 Stamboek van de compagnie marechaussee van de provincie Henegouwen, nr. 18.
- ²⁶ NA, 2.13.9., inv. nr. 502 Stamboek van het regiment huzaren nr. 8, 1814-1815, nr. 125.
- ²⁷ NA, 2.13.9., inv. nr. 145 Stamboek 6de Bataljon van linie, nr. 816; inv. nr. 470 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders, nr. 1436; inv. nr. 508 Stamboek van het Regiment rijdende artillerie, nr. 1813-1816, nr. 936; inv. nr. 509 Stamboek van het Regiment rijdende artillerie, 1816-1823, nr. 1804; inv. nr. 629 Stamboek van het Algemeen Depot der Landmacht, 1822, nr. 1948.
- ²⁸ Het afnemen van de kokarde (voor zes maanden of een jaar) is een zwaardere straf dan op het eerste gezicht lijkt. Het betekent dat de soldaat het garnizoen niet mag verlaten, alle vervelende klusjes moet opknappen (zoals schoonmaken) en ook alle verkregen rechten verliest (zijn voorgaande diensttijd telt bijvoorbeeld niet meer mee voor zijn pensioen of afloop tijdelijk engagement). *Militair Wetboek der Verenigde Nederlanden* (Amsterdam, 1836) vol. 2, art. 45, 46.
- ²⁹ NA, 2.13.9., inv. nr. 470 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders nr. 5, nr. 851.
- ³⁰ NA, 2.13.9., inv. nr. 514 Stamboek van het 1ste bataljon artillerie van linie, 1813-1819, nr. 356; inv. nr. 677 Stamboek van het 5de bataljon Oost-Indische artillerie 1814-1815, nr. 274; inv. nr. 688,

Stamboek van het depotbataljon van de koloniën nr. 33, 1815-1816, nr. 823; inv. nr. 691 Stamboek van het depot-bataljon van de koloniën nr. 33, 1816-1817, nr. 4513.

³¹ NA, 2.13.9., inv. nr. 199 Stamboek van het 8ste bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 176; inv. nr. 575 Stamboek van het 1ste bataljon artillerietrein, 1815-, nr. 978.

³² NA, 2.13.9., inv. nr. 172 Stamboek van het 36ste bataljon jagers, 1814-1818, nr. 47.

³³ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 17.

³⁴ NA, 2.13.9., inv. nr. 305 Stamboek van het 1ste bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 272; inv. nr. 689 Stamboek van het depotbataljon voor de koloniën nr. 33, 2339.

³⁵ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 59; inv. nr. 691 Stamboek van het koloniaal depotbataljon nr. 33, 1816-1817, nr. 4226.

³⁶ NA, 2.13.9., inv. nr. 279 Stamboek van het 13de bataljon van linie, 1814-1818, nr. 324; inv. nr. 459 Stamboek van het 32ste garnizoensbataljon van Luxemburg, 1819-1822, nr. 755.

³⁷ NA, 2.13.9., inv. nr. 460 Stamboek van het 3de regiment karabiniers, 1814-, nr. 363; inv. nr. 464, Stamboek van het 9de regiment karabiniers, 1815-, nr. 1113.

³⁸ NA, 2.13.9., inv. nr. 464, Stamboek van het 9de regiment karabiniers, nr. 71.

³⁹ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 74; inv. nr. 129 Stamboek van de 14de Afdeling Infanterie, 1826-1827, nr. 14045; inv. nr. 459 Stamboek van het 32ste garnizoensbataljon van Luxemburg, 1819-1822, nr. 272; inv. nr. 555 Stamboek van het 4de bataljon artillerie, 1814-1821, nr. 1598; inv. nr. 639 Stamboek van het Algemeen Depot der Landmacht, 1827, nr. 14795.

⁴⁰ NA, 2.13.9., inv. nr. 120 Stamboek van het 18de bataljon jagers, 1814-1818, nr. 503.

⁴¹ NA, 2.13.9., inv. nr. 199 Stamboek van het 8ste bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 578; Inv. nr. 11 Stamboek van het 1ste bataljon van het 5de regiment Oost-Indische infanterie, 1814-1815, nr. 472.

⁴² NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 481; inv. nr. 629 Stamboek van het Algemeen Depot der Landmacht 1822, 315; inv. nr. 695 Depotbataljon voor de koloniën nr. 33, nr. 12601.

⁴³ NA, 2.13.9., inv. nr. 508 Stamboek van het regiment rijdended artillerie, 1813-1816, nr. 28.

⁴⁴ NA, 2.13.9., inv. nr. 489 Stamboek van het 6de regiment huzaren, 1815-, nr. 1110.

⁴⁵ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 329.

⁴⁶ NA, 2.13.9., inv. nr. 502 Stamboek van het 8ste regiment huzaren, 1814-1815, nr. 1055; inv. nr. 439, Stamboek van de 4de garnizoenscompagnie, 1814-, nr. 372; inv. nr. 459 Stamboek van het 32ste garnizoensbataljon van Luxemburg, nr. 916; SAT, Fonds der Stad, Nieuw Regime, inv. nr. 312/a Conscriptielijsten Tongeren 1798-1813, AKte van vrijwillige inlijving Theodore Houbar 7 fructidor an 8 (25 augustus 1800).

⁴⁷ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 563.

⁴⁸ NA, 2.13.9., inv. nr. 475 Stamboek van het 4de regiment lichte dragonders, 1815-, nr. 992.

⁴⁹ NA, 2.13.9., inv. nr. 470 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders, 1815-, nr. 855; inv. nr. 477 Stamboek van het 4de regiment lichte dragonders 1823-1828, nr. 2794; Maastricht, Regionaal Historisch Centrum Limburg, Frans Archief, inv. nr. 604 Enrôlements volontaires, nr. 538.

⁵⁰ NA, 2.13.9., inv. nr. 172 Stamboek van het 36ste bataljon jagers, 1814-1818, nr. 758; RHCL, Frans Archief, inv. nr. 604, nr. 301.

⁵¹ NA, 2.13.9., inv. nr. 441 Stamboek van de 5de garnizoenscompagnie, 1814-, nr. 9.

⁵² NA, 2.13.9., inv. nr. 172 Stamboek van het 36ste bataljon jagers, 1814-1818, nr. 397; inv. nr. 435 Stamboek van de eerste garnizoenscompagnie 1814-1829, nr. 689; inv. nr. 457 Stamboek van het garnizoensbataljon te Vilvoorde, Loevenstein, 1829-1841, nr. 44.

⁵³ NA, 2.13.9., inv. nr. 470 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders, 1815-, nr. 853; inv. nr. 476 Stamboek van het 4de regiment lichte dragonders, 1819-1823, nr. 2120; inv. nr. 472 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders, 1827-1831, nr. 3016; inv. nr. 476 Stamboek van het 4de regiment lichte dragonders 1819-1823, nr. 2120; inv. nr. 632 Stamboek van het Algemeen depot der Landmacht, 1824-1825, nr. 6755.

⁵⁴ A.M.A. Maassen, 'Lijst van in Maastricht overleden Nederlandse militairen in de jaren 1814-1818' *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 20 (1992) 24-32, 51-54, 74-80.

-
- ⁵⁵ NA, 2.13.9., inv. nr. 597 Stamboek van het regiment genie, 1814-1821, nr. 82.
- ⁵⁶ NA, 2.13.9., inv. nr. 317 Stamboek van het 3de bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 956; inv. nr. 691 Stamboek van het depotbataljon voor de koloniën nr. 33, 1816-1817, nr. 4952.
- ⁵⁷ NA, 2.13.9., inv. nr. 502 Stamboek van het 8ste regiment huzaren, 1814-1815, nr. 868, 1986; inv. nr. 629 Stamboek van het algemeen depot der landmacht, 1822, nr. 1276; Fonds der stad, Nieuw Regime, inv. nr. 312/a Conscriptielijsten Tongeren, 1798-1813.
- ⁵⁸ NA, 2.13.9., inv. nr. 528 Stamboek van het 3de bataljon artillerie van linie, 1814-1819, nr. 160.
- ⁵⁹ NA, 2.13.9., inv. nr. 685 Stamboek van het 10de bataljon West-Indische jagers, 1814-1816, nr. 130; *Pasinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique*, troisième série (Brussel, 1843) 528.
- ⁶⁰ NA, 2.13.9., inv. nr. 502 Stamboek van het 8ste regiment huzaren, 1814-1815, nr. 1082; RHCL, Frans Archief, inv. nr. 604, nr. 410.
- ⁶¹ NA, 2.13.9., inv. nr. 396 Stamboek van het 35ste bataljon jagers, 1814-1818, nr. 830.
- ⁶² NA, 2.13.9., inv. nr. 305 Stamboek van het 1ste bataljon infanterie van linie, 1814-1818, nr. 591.
- ⁶³ NA, 2.13.9., inv. nr. 470 Stamboek van het 5de regiment lichte dragonders, 1815-, nr. 854; inv. nr. 482 Stamboek van het 10de regiment lansiers, 1818-, nr. 136.
- ⁶⁴ NA, 2.13.9., inv. nr. 626 Stamboek van de compagnie marechaussee van de provincie Luik, 1815-1830, nr. 106.
- ⁶⁵ NA, 2.13.9., inv. nr. 626 Stamboek van de compagnie marechaussee van de provincie Luik, 1815-1830, nr. 117.